

5. МВС розробляє закон про кримінальну розвідку: що це таке /стаття/ URL: https://www.kyivpost.com/uk/post/62147?utm_source=chatgpt.com;

6. Злочин агресії у Міжнародному кримінальному суді. URL: <https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/80-07.06.pdf>;

Дударець Руслан Миколайович
професор кафедри кримінальної юстиції Навчально-наукового інституту права і психології НАВС, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ПРИНЦИПУ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Становлення Міжнародного кримінального суду як першого і єдиного постійного міжнародного трибуналу стало фундаментальним переломом у розвитку міжнародного правопорядку, знаменуючи перехід від традиційної системи міждержавної відповідальності до індивідуальної кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини. В умовах сучасних збройних конфліктів, що характеризуються активною участю незаконних збройних формувань, питання ефективної взаємодії між національним та міжнародним правосуддям набуває особливої гостроти. Принцип комплементарності, закріплений у Римському статуті МКС, виступає не лише як технічне правило розмежування юрисдикцій, але й як гарант стабільності глобальної архітектури безпеки [1, с. 4].

Відповідно до даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період з 2014 року по березень 2026 року, за статтею 260 Кримінального кодексу України обліковано 3730 кримінальних правопорушень, з яких у 2014 році – 457, у 2015 році – 543, у 2016 році – 536, у 2017 році – 431, у 2018 році – 396, у 2019 році – 305, у 2020 році – 376, у 2021 році – 213, у 2022 році – 276, у 2023 році – 105, у 2024 році – 56, у 2025 року – 26, за три місяці 2026 року – 10 випадків скоєння зазначених кримінальних правопорушень [8].

Правова природа та концептуальні основи принципу комплементарності мають своє закріплення безпосередньо в преамбулі Римського статуту, а саме визначаються, що Міжнародний кримінальний суд «доповнює національні системи кримінального правосуддя» [2]. Відповідно це означає, що держави мають першочергову компетенцію та владу розслідувати міжнародні злочини, учинені на їхній території або їхніми громадянами. Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди, а виступає як «суд останньої надії» [1, с. 3].

Реалізація цього принципу здійснюється через механізм оцінки прийнятності справи, передбачений статтею 17 (Питання прийнятності) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, оскільки справа визнається прийнятною для Міжнародного кримінального суду (далі – Суд) лише за умови, що національна правова система виявляється «небажаючою» (*unwilling*) або «неспроможною» (*unable*) реально здійснити правосуддя. Отже, комплементарність створює дворівневу систему захисту, де основний тягар відповідальності лежить на державі, а міжнародна інстанція активується лише при критичному збої національного апарату, таких висновків можливо дійти і з аналізу частини третьої цієї статті, відповідно до якої для виявлення в конкретному випадку нездатності Суд урахує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин [2].

Відповідно критерії «небажання» та «неспроможності» у контексті розслідування таких злочинів, учинених учасниками незаконних збройних формувань в умовах воєнного стану, ставить перед державою складні виклики, оскільки критерій «небажання» (визначений у пункті «b») частини першої статті 17) часто проявляється через проведення проваджень, метою яких є захист особи від кримінальної відповідальності, необґрунтовані затримки або відсутність незалежності та неупередженості. Водночас найбільш актуальним для умов воєнного стану є критерій «неспроможності» (визначений у пункті «c») ч. 2 ст. 17) [2]. У ситуаціях, коли значна частина території окупована незаконним збройним формуванням або дестабілізована, національні органи можуть фізично не мати доступу до місць злочинів, що робить міжнародне втручання необхідним для забезпечення невідворотності покарання.

Доречно звернути увагу, що для визначення того, чи є національне розслідування «справжнім», Суд використовує тест «тієї самої особи та тієї самої поведінки». Національне провадження має стосуватися тієї ж особи і того ж самого факту, що й розслідування Прокурора Міжнародного кримінального суду [2]. У контексті незаконних збройних формувань це створює важливу правову ситуацію, зокрема якщо держава судить бойовика за «участь у незаконних збройних формуваннях» або «тероризм» за національним законодавством, а Суд розслідує його дії як «воєнні злочини» або «геноцид», то Суд може визнати справу прийнятною через невідповідність масштабу та характеру обвинувачення [3, с. 4].

Крім того, мандат Суду зосереджує фокус на особах, які несуть «найбільшу відповідальність» - вищому військовому та політичному керівництві. Натомість Суд покладається на держави в питанні переслідування виконавців нижчої ланки, зокрема рядових учасників «бойовиків». Відповідно це забезпечує ефективний поділ праці, де

національні органи, будучи ближчими до свідків та громад, забезпечують масовість правосуддя [4, с. 7].

Сучасна доктрина Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду змістилася до концепції «позитивної комплементарності», де Суд діє не як конкурент, а як каталізатор для зміцнення національних систем. Замість механічного перебирання справ до Гааги, Міжнародний кримінальний суд заохочує держави приймати відповідне законодавство та створювати спеціалізовані судові палати для розгляду воєнних злочинів [5, с. 3].

Це особливо важливо для України, яка визнала юрисдикцію Суду з 2014 року на основі декларацій за статтею 12 (Передумови здійснення юрисдикції) Римського статуту Міжнародного кримінального суду [5, с. 7]. Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду відкрив польове представництво в Києві, що є найбільшим за межами Гааги, для полегшення збору доказів щодо злочинів, зокрема вчиненими незаконними збройними формуваннями та регулярними збройними силами рф.

Одним із ключових викликів для реалізації комплементарності в Україні є створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії, відповідна Угода про створення такого трибуналу була підписана між Україною та Радою Європи 25 червня 2025 року, яка, на нашу думку, має стати «транзиторним механізмом заповнення прогалін» до моменту повної гармонізації національного законодавства із Римським статутом Міжнародного кримінального суду [6].

На основі аналізу міжнародної практики та поточної ситуації в Україні пропонуються такі кроки для підвищення ефективності принципу комплементарності:

1. Повна гармонізація кримінального законодавства.

Необхідно остаточно інтегрувати дефініції воєнних злочинів та злочинів проти людяності з Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України. Це критично важливо для проходження тесту «тієї самої поведінки» та уникнення ситуацій, коли Суд забирає справи, розпочаті щодо учасників незаконних збройних формувань через неправильну кваліфікацію в національних судах (як тероризм замість воєнних злочинів).

2. Створення спеціалізації щодо воєнних злочинів.

У межах існуючої судової системи доцільно розвивати спеціалізацію суддів, прокурорів та слідчих, що дозволить проводити складні розслідування відповідно до національного законодавства з можливістю залучення міжнародної експертної допомоги без порушення положень гуманітарного права.

3. Стандартизація цифрового доказування.

Розроблення спільних з Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду та Європолем протоколів збору та зберігання електронних доказів (дані розвідки, супутникові знімки), зокрема

застосування міжнародного стандарту «Протокол Берклі», що полегшить взаємовизнання доказової бази під час передачі справ від національних органів до Суду [7, с. 55].

4. Активне використання універсальної юрисдикції.

Заохочення третіх держав до переслідування учасників незаконних збройних формувань у разі їх перебування на їхній території. Це створить додатковий рівень комплементарності, де світова спільнота діє як єдина мережа правосуддя.

Підсумовуючи принцип комплементарності в умовах воєнного стану, він виконує роль стратегічного регулятора, що забезпечує баланс між державним суверенітетом та міжнародними інтересами правосуддя. Суд залишається «додатковою гарантією» глобальної совісті, гарантуючи, що злочини учасників незаконних збройних формувань не залишаться безкарними навіть при частковій неспроможності національної системи. Стійкість міжнародного правопорядку безпосередньо залежить від здатності держав використовувати приписи Римського статуту міжнародного кримінального суду як стандарт та партнера, одночасно зміцнюючи власну спроможність здійснювати правосуддя за найвищими світовими критеріями.

Список використаних джерел:

1. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. Публікація Міжнародного кримінального суду. ISBN 92-9227-365-5 ICC-PIOS-BK-05-009/23_Ukr. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>;

2. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text;

3. Бринзанська О. Міжнародний кримінальний суд: загальний огляд практики / URL : <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1737/mizhnarodnyi-kryminalnyi-sud-zahalnyi-ohliad-praktyky>;

4. Злочин агресії у Міжнародному кримінальному суді. URL: <https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/80-07.06.pdf>;

5. A Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine: Origins, Debates, and Implications / Спеціальний трибунал для розслідування злочину агресії проти України: витоки, дебати та наслідки //Yale Journal of International Law, (2026). URL: <https://yjil.yale.edu/posts/2026-02-07-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-origins-debates-and>;

6. Ordine internazionale e diritti umani. ISSN 2284-3531, (2023), pp. 394-402. URL : <https://portal.issn.org/resource/ISSN/2284-3531>;

7. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : наук.-практ. порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін та ін.; – Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во

«Політехніка», 2024. – 196 с. URL :
<https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/4178>;

8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusshennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

Єфіменко Ігор Миколайович

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
НАВС, кандидат юридичних наук

Рубаненко Наталія Юрївна

аспірантка кафедри криміналістики та
судової медицини НАВС

СПВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ГРУПИ «JUS IN BELLO» ТА «JUS AD BELLUM» У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Злочин агресії та воєнні злочини пов'язана з такою термінологічною парою як «jus in bello» та «jus ad bellum». Аналізуючи ці поняття Р. Кольб зазначає, що попри поширене уявлення про їх багатовікову історію, у міжнародно-правову термінологію вони увійшли порівняно нещодавно. У першу чергу це пояснюється тим, що наведені категорії не знаходять своє відображення у класичних працях фахівців-мислителів з міжнародного права, а отже, ці поняття не лише не використовувалися, але й були неприйнятними для попередніх років і століть [1]. В означений період у доктрині міжнародного права переважала концепція «справедливої війни» (*bellum justum*), яка сформувалася ще в епоху античності та отримала свій розвиток у середньовіччі [2]. У межах цієї доктрини війна вважалася допустимим та справедливим актом, якщо вона мала оборонний характер, була спрямована на відновлення порушених прав, повернення втраченого статусу чи майна, стягнення боргу чи здійснення відплати [3].

Тобто, будь-який «суб'єкт міжнародних відносин» міг розв'язати війну, якщо вважав її справедливою. Відповідно, у межах доктрини «*bellum justum*» предметом юридичного аналізу виступав сам факт початку збройного конфлікту, тоді як її конкретні причини були похідними. Тобто, віна сприймалася переважно як конкретна дія, що здійснювалася на підставі визначених причин. Іншими словами, універсального права «*in bello*» та «*ad bellum*» не існувало. Відповідно, права та обов'язки протиборчих сторін у війні не були рівними, а залежали виключно від фактичної ситуації, заявлених мотивів та матеріальної обґрунтованості причин, які визначалися справедливою підставою для її розв'язання і ведення [1].